

**פרשת ויקרא
יהודה ראק**

קרבן עולה ויורד

א. הקדמה

חטאת קבועה מול קרבן עולה ויורד

קרבן עולה ויורד (פרק ה', פסוקים א' - י"ג) הוא שונה ומשונה מיתר החטאות, הן בפרטיו המופיעים בפרשה והן במחייביו ההלכתיים.

דיני החטאות באופן כללי מפורשים בתורה בפרשתנו בפרק ד' ובחלקו הראשון של פרק ה'. בפרק ד' מפורטות חטאות שונות בהתאם למעמד אדם המחוייב להביאן:

(א) ויִדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(ב) דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֹפֵשׁ כִּי תַחֲטָא בְשִׁגְגָה מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ וַעֲשֵׂה מֵאֲחַת מֵהֵנָּה:

(ג) אִם הִפְהִן הַמְּשִׁיחַ יַחֲטָא לְאַשְׁמַת הָעָם...

(יג) וְאִם כָּל עֵדֶת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנִגְעַלְם דָּבַר מְעִינֵי הַקֹּהֵל וַעֲשׂוּ אֶחָת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ...

(כב) אֲשֶׁר נָשִׂיא יַחֲטָא וַעֲשֵׂה אֶחָת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֱלוֹקֵינוּ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאֲשֶׁם...

(כז) וְאִם נֹפֵשׁ אֶחָת תַּחֲטָא בְּשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ...

(כח)...וְהֵבִיא קִרְבָּנוּ שְׁעִירֵת עֲזִים תְּמִימָה נִקְבָּה עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא...

(לב) וְאִם כֹּהֵן יִבִּיא קִרְבָּנוּ לְחֲטָאת...

כאמור, החיובים השונים בפרק זה תלויים באדם המחוייב. החטא המחייב את החטאת, כפי שמופיע בתחילת הפרק, הוא "מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה" (פסוק ב'), וביטוי זה חוזר בהמשך הפרק מספר פעמים (פסוקים י"ג, כ"ב ו"כ"ז). להלכה, מדובר במצוות לא תעשה שחייבים על זדונה כרת. כל מי שחוטא בחטא כזה חייב חטאת, כאשר הבהמה הספציפית שחייב להביאה תלוי בזהות החוטא - "הכהן המשיח" (כהן גדול), "כל עדת ישראל" (להלכה, על ידי פסיקה מוטעית של סנהדרין), "נשיא" (מלך ישראל), או "נפש אחת מעם הארץ". מעשה הקרבן הוא כמעט זהה בכל המקרים (ההבדל המרכזי הוא שהשניים הראשונים מביאים חטאת פנימית נשרפת, והאחרים - חטאת חיצונית נאכלת), וכמעט בכל המקרים אין לחוטא בחירה באשר לתוכן החיוב; רק במקרה האחרון, במקרה של "נפש אחת", יש בחירה מועטת - בין שיעיר עזים לבין כבשה: בכל מקרה נקבה מן הצאן.

החטאות בפרק ד' מכונות בלשון חז"ל "חטאת קבועה", משום שעבור כל חוטא נקבע בתורה מה עליו להביא.

בניגוד לכל זה עומד קרבן עולה ויורד, בפרק ה':

(א) וּנְפֹשׁ כִּי תַחֲטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עַד אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע אִם לֹא יָגִיד וְנָשָׂא עֹנוֹ:

(ב) אוֹ נֹפֵשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל דְּבַר טָמֵא אוֹ בְּנִבְלַת חַיָּה טָמְאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טָמְאָה אוֹ בְּנִבְלַת שָׂרֵץ טָמֵא וְנִגְעַלְם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאֲשֶׁם:

(ג) אוֹ כִּי יִגַּע בְּטָמְאֹת אָדָם לְכָל טָמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנִגְעַלְם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאֲשֶׁם:

(ד) אוֹ נֹפֵשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבָטָא בְּשִׁפְתָיִם לְהִרְעוֹ אוֹ לְהִיטִיב לְכָל אֲשֶׁר יִבְטֵא הָאָדָם בְּשִׁבְעָה וְנִגְעַלְם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאֲשֶׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה:

(ה) וְהִיָּה כִּי יִאָּשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְנַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלָיָהּ:

(ו) וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַה' עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נִקְבָּה מִן הַצֹּאן כִּשְׁבָה אוֹ שְׁעִירֵת עֲזִים לְחֲטָאת וְכֹפֵר עָלָיו הִפְהִן מִחֲטָאתוֹ:

(ז) וְאִם לֹא תִגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שָׁה וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה לַה' אֶחָד לְחֲטָאת וְאֶחָד לְעֹלָה...

(י) ...וְכֹפֵר עָלָיו הִפְהִן מִחֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ:

(יא) וְאִם לֹא תִשָּׂג יָדוֹ לְשְׁתֵּי תָרִים אוֹ לְשְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת קִרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁעִירֵת הָאֵפָה סֹלֶת לְחֲטָאת לֹא יִשִּׂים עָלָיָהּ שָׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלָיָהּ לְבֹנָה כִּי חֲטָאת הוּא:

(יב) וְהֵבִיֵּא אֶל הַכֹּהֵן וְקִמֵּץ הִפְהִן מִמֶּנָּה מְלֹא קִמְצוֹ אֶת אֲזָקָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ עַל אֲשֵׁי ה' חֲטָאת הוּא:

(יג) וְכֹפֵר עָלָיו הִפְהִן עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא מֵאֲחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהִיָּתָה לְפָהֳן כַּמִּנְחָה.

פרשייה זו מגדירה סדרה של עבירות ספציפיות, ועל כל אחת מהן מחייבת קרבן, התלוי במצבו הכלכלי של החוטא:

עשיר צריך להביא חטאת נקבה מן הצאן, בדיוק כמו חטאת קבועה של יחיד; מי שאין ידו משגת צריך להביא חטאת עוף ועולת עוף¹; עני צריך להביא סולת לחטאת, המכונה "מנחת חוטא".

קרבן זה, שעולה או יורד לפי מצבו הכלכלי של החוטא, מכונה "קרבן עולה ויורד", ובו נעסוק בשיעור זה.

1 תפקיד עולת העוף כאן הוא להשלים בקרבן גם חלק להקטרה על המזבח (שהרי בחטאת העוף אין אימורים, ואין למזבח אלא דמה).

החטאים המחייבים קרבן עולה ויורד

לפני שנתחיל בניתוח הפרשיה, נסביר בקצרה את ארבעת מעשי העבירה המנויים בה.

א. המקרה הראשון מתואר בפסוק א', שהוא קצת קשה לביאור מדוייק. נראה שהוא מתאר מקרה של אדם שהתמנה לעד על דבר כלשהו, שראה אירוע, או שיודע מידע רלוונטי באופן אחר. עד זה שומע "קול אלה", כלומר הוא מושבע מפי אחרים להעיד, ובכל זאת נמנע מלהגיד את העדות. היישום ההלכתי של מקרה זה הוא עדים הנשבעים או מושבעים על כפירת עדות, כלומר אנשים שיודעים עדות אך נשבעו לשקר שהם אינם יודעים², או בקיצור: "שבועת העדות".

ב - ג. המקרים השני והשלישי, המתוארים בפסוקים ב' - ג', כמעט זהים: אדם שנטמא באב הטומאה (בפסוק ב' - נבלה או שרץ, בפסוק ג' - טומאה היוצאת מגופו של אדם), "ונעלם ממנו". להלכה, מדובר בעבירה של טומאת מקדש וקדשיו בשוגג: אדם שכח את טומאתו ונכנס למקדש או אכל קדשים (וכן אם זכר את טומאתו אך שכח את המקדש או את הקדשים [משנה שבועות יד.]). בשיעורנו לפרשת תזריע-מצורע הארכנו לעגן דין זה בפשט הפסוקים.

ד. המקרה הרביעי הוא של "שבועת ביטוי": האדם נשבע לעשות משהו (להלכה: או לא לעשות משהו [משנה שבועות יט:]), שכח את שבועתו, ועבר על השבועה. להלכה, גם שבועת ביטוי לשעבר מחייבת קרבן עולה ויורד (לדוגמא, אדם שנשבע שעשה או לא עשה משהו, אך הוא שכח מה קרה באמת כך שהוא נשבע לשקר בשוגג [משנה שבועות כה., כר' עקיבא]).

בכל המקרים האלה, לכשיודע לו חטאו - חייב עולה ויורד.

ב. הקשיים בפרשת קרבן עולה ויורד

ישנם כמה קשיים בפרשה:

א. השאלה המרכזית בפרשיה היא, כמובן, כיצד להבין את עצם החידוש של הפרשה: מהו המכנה המשותף לעבירות המנויות בה, ומדוע החיוב עליהן הוא חיוב עולה ויורד ולא חיוב חטאת קבועה?

ב. בכל אחד מן המקרים של חטאת קבועה בפרק ד', מודגש שהחיוב הוא רק על עבירה "בשגגה" (עיינו שם פסוקים ד', ב', י"ג, כ"ב ו"ז). ואכן, להלכה חטאת קבועה באה רק על שוגג, בעוד המזיד פטור לגמרי מקרבן (גם במקרה שלא נענש בפועל כלל, כגון שלא היו עדים או התראה). אצלנו, בעבירה הראשונה, של שבועת העדות, אין שום רמז להגבלה לשגגה, ואדרבה, מהלשון "ונשא עונו" (א') משמע שמדובר (גם?) במזיד. כך במפורש גם להלכה:

שבועת העדות...חייבין על זדון השבועה ועל שגגתה.

(משנה שבועות ל.).

מה פשר הבדל זה?

ג. גם בעבירות האחרות אצלנו, למרות שבאופן עקרוני יש דרישה של שגגה לחיוב קרבן, בכל זאת יש הבדל ניכר בעניין זה בינן לבין חיוב חטאת קבועה. המילה "בשגגה", החוזרת בקביעות בפרשת חטאת קבועה, איננה מופיעה אצלנו כלל, ובמקום זאת לגבי טומאת מקדש וקדשיו וכן לגבי שבועת ביטוי מופיע הביטוי "ונעלם ממנו". מה משמעות הבדל זה?

ד. מלבד חיוב הקרבן, מופיע אצלנו בפסוק ה' חיוב נוסף: ויודי. להלכה, כל חטאת טעונה ויודי (ברייתא יומא לו.), אבל בחטאות אחרות לא מופיע בתורה שבכתב ויודי. אנו מוצאים חיוב ויודי רק בשני מקומות אחרים בתורה: בסדר עבודת יום הכיפורים (ויקרא ט"ז: בפשט הפסוקים רק בשעיר המשתלח, ובדרשות חז"ל גם בקרבנות היום האחרים), ובבמדבר ה', פסוקים ה' - ז'³. בסדרת הלכות הקרבנות בפרשות ויקרא וצו, חיוב הוודי אצלנו הוא ייחודי. מדוע בעבירות המנויות אצלנו יש חיוב מיוחד של ויודי?

ה. בהלכה אנו מוצאים מספר דינים הפוטרים מקרבן עולה ויורד, באופן שנראה חריג ושונה מאשר בחיובי חטאות אחרים:

I. בטומאת מקדש וקדשיו, הדין הוא שחייבים בין על שכחת הטומאה ובין של שכחת המקדש או הקודש (משנה שבועות יד-יז:), אך רק בתנאי שקדמה ידיעה לשכחה (משנה שם, ושם ב.). כלומר, אם אדם מעולם לא היה מודע לטומאתו, הוא פטור, ורק אם הוא ידע את הטומאה ושכחה הוא חייב. בדומה לכך, רק אם הוא ידע שבשר זה הוא קודש ולאחר מכן שכח ואכל הוא חייב. קולא זו נלמדת מדרשת הפסוקים (שבועות ד-ד:): באופן ספציפי לעניין חיוב עולה ויורד על טומאת מקדש וקדשיו, ואיננה מתקיימת בחיוב חטאת קבועה על עבירות אחרות.

II. בשבועת העדות נאמר שחייבים "על זדון השבועה ועל שגגתה" (משנה שבועות ל.), אבל רק "עם זדון העדות, ואינן חייבין על שגגתה". ביאור הדברים הוא שאם העד באמת חושב שהוא איננו יודע עדות, הוא פטור מקרבן, משום

דלא כתיב "ונעלם", דבעינן שוגג דומיא דמזיד.

(שם לא:).

דין זה נאמר גם בשבועת ביטוי לשעבר, ונלמד גם שם מדרשת פסוקים (שם כו.). שבועת העדות בשגגה, שנאמר עליה שיש בה חיוב עולה ויורד, מוגדרת רק בשגגה לגבי העונש, כלומר באדם שאינו יודע שחייבים עליה קרבן. כאן,

3 חז"ל בספרי זוטא שם למדו משם הלכה כללית של ויודי על חטא, והרמב"ם פסק הלכה זו בתחילת הלכות תשובה.

2 לעניין השאלה האם צריכים הם לקבל את השבועה, ראו רמב"ם, הלכות שבועות, פרק ט', הלכה א', ורמב"ם וראב"ד שם הלכה י'.

(ב) דָּבַר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו וַיִּנְזְרוּ מִקֹּדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא יַחֲלִלוּ אֶת שְׁם קֹדֶשׁ אֲשֶׁר הֵם מִקֹּדְשִׁים לִי
אֲנִי ה'.

(ג) ...כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִקְרַב מִכָּל זֶרְעֲכֶם אֶל הַקֹּדְשִׁים
אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' וְטָמְאָתוּ עָלָיו וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִלִּפְנֵי אֲנִי ה'....

(ט) וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֵרֹתַי וְלֹא יִשְׂאוּ עָלָיו חֲטָא וּמָתוּ
בו כִּי יַחֲלִלֻהוּ אֲנִי ה' מִקֹּדְשִׁים.

(ויקרא, פרק כ"ב).

כלומר, קדשי המקדש הם "שם קדשי אשר הם מקדשים
ל": הם נקראים בשמו של הקב"ה, ואסור לחללם בטומאה.
פרקים כ"א - כ"ב בויקרא מלאים בביטויים של חיוב קדושה
ואיסורי חילול לגבי כהני המקדש וקדשיו, והטומאה מצויה
בפרקים אלה כמקרה של חילול (עיינו פרק כ"א, פסוקים ג'
ו', ופרק כ"ב, פסוק ט' ועוד).

כאמור, "שמו" של הקב"ה הוא נוכחותו וכבודו בעולם.
"שם" זה מתבטא במקום מקדשו ובקדשי המקדש, וגם
שימוש האדם בשם ה' בשבועה מוסיף בכבוד ה' ובנוכחותו
בעולם. יחס נכון והתנהגות נכונה בהקשר שמות אלה
מקדשים ומגדילים את שמו בעולם; ולהיפך - יחס בלתי
נכון והתנהגות לא ראויה בהקשרים אלה עושים את שמו
חול, מחללים את שמו.

נראה שעיקר הקידוש או החילול איננו תלוי במעשה
החיצוני של האדם, אלא ביחס האדם המתבטא בו. כיוון
שעיקר עניין השם הוא בהיכר הכבוד שנעשה לשמו, גם
עיקר קדושתו או חילולו תלויים ביחס ובכבוד שנוהג האדם
בו. ועל פי עקרון זה מתבארים כל הפרטים בפרשתנו. רק
יחס של זלזול אמיתי, של חוסר אחריות ושל רשלנות
פושעת, מחללים את שם ה'.⁶ משום כך, מקרים של שגגה
הנובעים מטעות תמימה, אינם מחייבים קרבן. רק אדם
שידע מראש על הטומאה ועל הקדושה, והיה צריך להקפיד
ולהזהר בהתקרבות למקדש וקדשיו אך הוא לא הקפיד על
כך חייב קרבן; ורק אדם ששגגתו היא בשבועה, ולא בחפץ,
נחשב למי שאינו מקפיד די הצורך בכבוד השבועה. אמנם,
מסיבות אחרות, כמו בחטאת קבועה - כפרה מתאפשרת
(מלבד בשבועת העדות) רק במקרים המוגדרים כשוגג
פורמלי; אבל באופן בסיסי, רק מעשה עבירה הקרוב למזיד
מחלל את השם ומחייב כאן קרבן.

בניגוד לחטאות אחרות, בהן עיקר העבירה הוא במעשה
החיצוני ועיקר הכפרה הוא במעשה הקרבן, המכפר על
מעשה העבירה, כאן, כיוון שמוקד העבירה הוא ביחס
הפגום של האדם על הקודש, יש דרישה מיוחדת שהאם
יתקן את היחס המוטעה, ויבטא את חרדתו במילים. זהו
חיוב הוודוי.

החריגה מהלכות שגגות הכלליות איננה רק בקולא
הייחודית שהשוגג מחוסר ידיעה אמיתי פטור מקרבן, אלא
גם במקרה שבו חייב - לדעת חכמים, שגגה של חוסר ידיעה
על חיוב קרבן איננו מוגדר כשגגה לעניין חטאת קבועה,
ולכן בעבירות אחרות יהיה פטור מקרבן, ורק כאן חייב (שם
כו:).

III. אדם שנשבע שבועת ביטוי ולאחר מכן עבר עליה, חייב
רק אם שגגתו נבעה מטעות בשבועה. אבל, אם הוא טעה
בזיהוי חפץ, כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים, ואכל פת
חטים משום שחשב שהיא פת שעורים, פטור. דין זה אף
הוא נלמד מדרשת הפסוקים (שבועות כו.). גם כאן יש
מגבלה שאיננה קיימת בשגגות אחרות.

מהו פשר החריגות הללו?

ג. הסבר פרשת קרבן עולה ויורד

נראה שהמפתח להבנת הפרשיה הוא במציאת המכנה
המשותף של מעשי העבירה המנויים. ניתן בקלות לצמצם
את המקרים לשתי קטגוריות: שבועות, וטומאת מקדש
וקדשיו; אך מה משותף לשתי קטגוריות אלה?

שבועת שקר מופיעה גם במקום אחר בתורה, כלאו. בפרשת
קדושים נאמר:

וְלֹא תִשָּׁעוּ בְּשֵׁמִי לְשֶׁקֶר וְחָלַלְתָּ אֶת שְׁם אֱלֹהֶיךָ
אֲנִי ה'.

(פרק י"ט, פסוק י"ב).

שבועה נאמרת בשם ה'. כך עולה מהתופעות במקרא, וגם
להלכה.⁴ כמו כן, עולה מהפסוק הנ"ל שהאיסור בשבועת
שקר הוא מצד הפגיעה בשם זה.

הרחבנו מספר פעמים בעניין המונח 'שם' במקרא.⁵ בין
השאר ראינו שהמונח "שם" בלשון מקרא מקביל למילה
"שכינה" בלשון חז"ל, ושהמקדש מכונה "המקום אשר יבחר
ה' לשכן שמו שם" (דברים, פרק י"ב, פסוק י"א, ועוד).

מכאן המכנה המשותף למקרים בפרשתנו: יסוד האיסור
בשבועות שקר (עדות וביטוי) ובטומאת מקדש וקדשיו הוא
הפגיעה בשם ה'. במקרה של שבועות, מדובר בשמו
המילולי, המבוטא על ידי האדם שנשבע, ובמקרה של
מקדש וקדשיו מדובר בשכינה השורה במקדש; אך שניהם
מבטאים את נוכחות רצון ה' בעולם, נוכחות של כבוד
וגדולה. ומה שיותר נוגע לענייננו הוא שצורת הפגיעה
בשניהם היא זהה - חילול.

כבר ראינו שהאיסור בשבועת שקר הוא בחילול שמו. גם
בהקשר איסור אכילת קדשי מקדש נמצא עניין חילול השם:

4 ראו רמב"ם, הלכות שבועות, פרק ב', הלכה ב', וראב"ד במקום.

5 ראו [שיעורנו לפרשת לך לך](#), [שיעורנו לפרשת וראא](#), ושיעורנו לפרשת
ראה.

6 השו"ר רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ה', הלכה י'; הלכות שבועות,
פרק ו', הלכה ב'.

בהשוואה בין עולת נדבה מן הבקר, עולת נדבה מן הצאן,
ומנחת נדבה, נאמר במשנה:

לומר לך, אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוין
לבו לשמים.

(סוף מנחות).

כאשר מעשה עבירה מוגדר וממוקד זוקק כפרה, יש צורך
במעשה קרבן מוגדר וממוקד שיכפר עליו. אבל כאשר עיקר
החטא הוא חטאו של הלב, מה שנדרש הוא שיבוא האדם
ויכוון את לבו לשמים. ובהקשר זה, כמו בנדבה, אחד
המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון לבו לשמים ויביא
קרבן משובח כפי יכולתו. משום כך, בעבירות אלה אפשרה
התורה 'ירידה' לחטאת העוף ולמנחה, מה שאין כן בשאר
העבירות.